

Mit jelent ma református lelkésznek lenni Erdélyben?

Máté István: *Szolgálatban Kalotaszegen. Lelkipásztori életstratégiák és életpályák a Kalotaszegi Református Egyházmegyében.*

Kvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2023. 218 old.

A saját egyházmegyéjében kutató szociológus és lelkész, Máté István *Szolgálatban Kalotaszegen. Lelkipásztori életstratégiák és életpályák a Kalotaszegi Református Egyházmegyében* című könyve nemcsak nagyon aktuális, társadalmi szempontból fontos kutatási kérdéseket vet fel, hanem mindezt rendkívül érdekfeszítő módon, olvasmányosan teszi, hiteles valóságábrázolást nyújtva. Egyszerre külső és belső nézőpontból mutatja be az erdélyi református lelkipásztorok életvilágát, az ezt alakító intézményi, közösségi elvárásokat, a falvak demográfiai csökkenése, lakóinak életmód- és mentalitásváltása közepette jelentkező szerepkihívásokat, a generációs és nemi különbségekből fakadó világnézeti eltéréseket és ezek következményeit: eltérő személyi kiteljesedéseket a lelkeszi pályán, és különböző lehetőségeket a közösséggel való kapcsolatok vonatkozásában.

A könyv alapjául szolgáló kutatás 2012 és 2018 között zajlott, a lelkészek mellett a régió viszonyait jól ismerő személyekkel is készültek ún. „szakértői interjúk”. Elemzéséhez a szerző ezen interjúk mellett kérdőíves kutatást is végzett, ugyanakkor írott forrásokat is felhasznált (például törzskönyvi lapokat, éves jelentéseket, fegyelmezési dokumentációkat).

Az első nagyobb fejezet Kalotaszeg régióját mutatja be releváns szakirodalmi kitekintő alapján. A fejezet tartalmazza az egyházi adminisztrációban Kalotaszegi református egyházmegyének nevezett egyházszerkezeti egységbe tartozó közösségek felsorolását, a falvak alapvető demográfiai és felekezeti adatait.

Ezt követi egy elméleti megalapozó rész, amelyben a téma szakirodalmi előzményeinek összegzése is megtalálható. A könyv több kutatási paradigmát is használ a vizsgált kérdések konceptualizálásához, többek között szekularizációs elméleteket, nyilvánosság-elméletet, szervezetszociológiai megközelítést, kapcsolatháló-elemzéseket, de a gender studies eredményeiből is merít. Egy kutatómódszertani részben felvázolja a kutatási kérdéseit, valamint bemutatja az alkalmazott módszertanát. A kutatás fő kérdése saját bevallása szerint a lelkeszi életpályát meghatározó tényezők, valamint ezek időbeni alakulása, azaz a lelkeszi szerepek változása.

A következő nagy fejezetben vallásszociológiai kitekintést kapunk a vallásosság mai állapotáról. Felvázolja a szekularizációelméleteket, szakirodalmi összehasonlító eseteket mutat be az egyház falusi milióban való működéséről, valamint beszámol a

Peti Lehel (1981) – néprajzkutató, PhD, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Kolozsvár), Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, petilehel@yahoo.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-2-20>

magyarországi és romániai vallásosság jellemzőiről.

A tulajdonképpeni elemző fejezetek, amelyben a szerző gazdag interjúanyagát hasznosítja az *Általános jellemzők* című egység, amelynek alfejezetei a Kalotaszegen szolgáló lelképásztorok szociokulturális jellemzőivel foglalkoznak: származás, vallási szocializációs előzmények, családi és lakhatási helyzet (Kolozsvár vs. az illető közösség, ahol lelkész), kapcsolatrendszereik (műrokonsági és rokonsági kapcsolatok).

Az *Elérhető humánforrás* című fejezetben a lelkész segítőknek – kis falvak esetében igen parányi csapat – a személyzet/tisztségviselők szerepét ismerteti. A harangozó és kántor mint tisztségviselő személyek mellett gyakran a gondnokra, s a lelkész feleségére hárulnak olyan feladatok, amelyeket a lelkész elfoglaltsága, tevékenységének komplexitása mellett nem tud, vagy csak részben tud véghezvinni. A szomszédok szerepét a lelkészcsaládok életében, háztartásuk, kiskertjük gondozásában nyújtott segítségét is bemutatja a szerző. Az ismertetés mikrofókuszra ilyenkor sem csak öncélúan leíró, ebben az esetben is a lelkész a közösség mikroszövetében betöltött helyét képes árnyaltan láttatni.

Valláskutatói szempontból is rendkívül izgalmas a *Motiváció és karrier* című fejezet. Az interjúk nyomán a szerző az ifjúsági bibliaórák szerepére figyel fel a lelkész pálya iránti érdeklődés kialakulásában, másrészt a vallásos világkép és a vallási élmények kultivációjában. A teológiára való felvétellel kapcsolatos élettörténeti epizódokat, a lelkészi pályára való elhivatottság vallásos értelmezését olvasva elgondolkodtam azon, hogy lehetne-e ezeket a beszámolókat a vallási megtéréseket vizsgáló antropológiai elméletek felől is értelmezni. Különösen érdekes az, ahogy a szerző kapcsolatot talál az elhivatottság érvényesülése (ő a *küldetés-tudat* fogalmat használja) és a szocializmus

időszakában lelkészi pályát választó személyek motivációja között.

Az erdélyi faluközösségeknek a lelkészi teendőkhöz, a lelkész magatartásával, „szereplésével” kapcsolatos elvárásai (ebbe beletartozik a magánélet, főként a privát tér leszűkülése, a szerző erre az *üvegfalú parókia* metaforát használja) drasztikusan átrendeződnek amennyiben lelkész nőről van szó. A szerző külön, tabudöntögető fejezetet szán annak bemutatására, hogy a lelkész nő és lelkész feleségek női volta hogyan változtatja meg a lelkészi pálya kereteit, valamint a lelkész feleségével támasztott elvárások játéktérét. A *Lelkész nő és lelkész feleség* című rész ezért szerintem a könyv elemzési egységeinek csúcspontja. A kvalitatív adatok szókimondó jellege és az erre épülő helytálló, vállalásában bátor analízis reálisan érzékelteti azokat a kihívásokat (főként kulturális, morális jellegű, de teljesítményalapú elvárásokat is), amelyekkel a lelkész feleségek, de még inkább a lelkész nők szembesülnek.

A *Gazdasági kapcsolatok* című fejezetben egy elméleti felvezetést követően a lelkészi szerepkörök átformálódását, kiegészülését mutatja be. A korszakok, amelyeken belül a lelkészi szerepeket vizsgálja a *rendszerváltás előtti* időszak, a *közvetlenül a rendszerváltás után*, valamint a *rendszerváltás óta eltelt időszak*, amelyet a szerző a *harmadik évezred lelkésze* kategóriával is jelöl. Adatolt elemzést olvashatunk ezt követően a papok és a helyi intézményi struktúrák közötti kapcsolatokról és az ezekben a viszonyrendszerekben is formálódó új lelkészi szerepkörökről, majd egy rövidebb részben az egyház érdekében végzett közösségi támogatási formák szerepéről értekeznek (*Lokális gazdasági kapcsolatok*). E fejezetet a *kemény adatok üzenete* alfejezet zárja, amelyben az egyházmegye működésével kapcsolatos különböző területekre vonatkozó számszerű adatok elemzését kapjuk.

Az egyházi fegyelmzés lehetőségei című nagy fejezet témája a történeti antropológusok és néprajzkutatók kedvelt területe, és ezeket a korábbi munkákat Máté István sikerrel használja is a fejezet megírásához, ugyanakkor sikerült „vérfrissítést” is vinni ebbe a témába is, ugyanis aktuális, jól dokumentált esetekkel és analitikus reflexiókkal ragadja meg a társadalmi kontroll helyének és szerepének, színtereinek (a templom helyett például az ekléziakövetés helyszíne a parókia lesz, a teljes nyílvanosság helyett a rítus lezajlása presbiterek előtt történik, de a legtöbb esetben el is marad) változását. A közösség jól ismert gyakorlatai mellett (például pletyka, egyházi kötelességek számontartása, adott esetben számonkérése) érdekes elemzést olvashatunk a (sokszor csak vélt) kipredikálás szerepéről, de az adott esetben a lelkéssel szembeni közösségi és egyházi büntetésekről vagy fegyelmző gyakorlatokról is. Az *Eltérő értelmezések* fejezetben a lelkészek korkülönbségéből, eltérő szocializációjából származó szerepeltéréseket és azok megélését elemzi.

A könyv utolsó egységében, amely az *Életpályák* címet viseli, az egyházmegye kiemelt tiszttségét, az esperesi hivatalt betöltő személy életútját mutatja be, az egyházzal, a lelkészek problémáival kapcsolatos gondolatait is ismertetve. Egy másik „antropológiai közelképben” egy lelkészről helyzetét mutatja be, felvázolva azokat a kihívásokat, amelyekkel nőként kell szembesülnie lelkészi hivatása gyakorlása közben. A következőben egy kétlakiságot folytató, közösségi lelkészi munkája mellett iskolalelkészi feladatait ismerhetjük meg. Az utolsó pályakép középpontjában egy lelkész házaspár áll, s a lelkészi munkáról szóló reflexióik.

Az *Összegzés* téziszerűen foglalja össze a könyv elemzési egységeinek legfontosabb konzekvenciáit. A szakirodalom felsorolását követően a szerző az általa kidolgozott

kérdőívet is közli mellékletként, amelyet egy képmelléklet zár.

A könyvet olvasva számomra különösen megkapó volt a lelkészek magányának a problémája, a hivatással járó érzelmi terhelések jelenlétének felmutatása, s a megkérdezettek megküzdési módjainak tematizálása. A foglalkoztatottságból származó kapcsolati terhelést, ezek potenciális nehézségeit szintén tabuk nélkül tárja fel, ahogy a lelkésznek szinte minden téren jelentkező hátrányát is (a teljesítményükkel, megnyilatkozásaikkal, magatartásukkal stb. kapcsolatos elvárások), ami nemcsak extra munka- és érzelmi terhelésnek teszi ki őket, de a személyi integritásuk megőrzésében, személyiségük és a szerepelvárások közötti egyensúly megtartásában is kihívásokat jelent.

Az is különösen érdekfeszítő volt számomra, hogy milyen dilemmákat okoz a közösségéhez tartozó személyekkel a lelkészi szerepkörön kívül eső kapcsolatok fenn tartása (vagy ezek visszautasítása), amely abból a közösségi elvárásból fakad, hogy a lelkész maradjon semleges, ami a közösség egyes tagjaival való kapcsolatokat illeti, ilyenképpen pedig pártatlan a közösségen belüli hierarchia, politikai vagy egyéb magánjellegű érdekkonfliktusokban.

A szociokulturális kontextus akadályai közül – amelyek egy kalotaszegi lelkész életét megnehezítik – sok van: a közösségek egy része kis létszámú, szórványjellegű; a lelkész közösségszervező, egyházi infrastruktúra-fejlesztő törekvéseibe bevonható külső segítség hiánya és esetlegessége, adott esetben ezek delegálása a házastársra; a megélhetés problémái; a szabadidő és magánélet viszonylagossága, a nyilvánosság folyamatos kísérelő, morális ítéletre mindig kész tekintete; a közösségi kontroll, amelyet a lelkéssel és családtagjaival szemben még akkor is érvényesítenek, ha a közösségre nézve már nem tartják kötelezőnek; adminisztráció, az egyházi földek

menedzselésének, adott esetben visszaszerzésének kíméletlen munkája, hogy csak néhányat említsék a könyvben tárgyaltak közül. A könyv ugyanakkor arról győz meg – és erre több lelkész beszámolója is utal – hogy a lelkészi pálya az egyéni életút szempontjából egzisztenciális, értelemteremtő vállalás.

A lelkészek és a közösség viszonyát, a lelkészek szerepvállalásait számos vallási néprajzi munka vizsgálta, azaz Máté István új könyvének bőven vannak fontos szakirodalmi előzményei. Az utóbbi évtizedekben a legfontosabbak: a Keszeg Vilmos által kiadott és bevezetővel ellátott *Palástban* című kötet (Nagy Ödön–Hermán János–Nyitrai Mózes: *Palástban. Lelkészek szórványban*. Marosvásárhely, Mentor, 2001. Kiadásra előkészítette: Keszeg Vilmos. Az előszót írta Keszeg Vilmos és Becze Márta), a Kiss Réka néprajzkutató/történész által *Egyház és közösség a kora újkorban. A Kükküli Református Egyházmegye a 17–18. századi iratainak tükrében* című történeti munkája

(Bp., Akadémiai Kiadó, 2011.), Siba Balázs a magyarországi helyzetről hasonló témakörben írt könyve („*Két világban otthon.*” *Gyakorlati pasztorálteológia. A református lelkészi hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. Post-Doctoral thesis, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2016). Máté István könyve e kötetek sorában a legjobbak közé tartozik. Alaposan dokumentált, számos újszerű megállapítást tartalmazó, monografikus igényű társadalomtudományi munka. A könyv nemcsak a kalotaszegi egyházmegyében tevékenykedő lelkészek és lelkésznők, valamint családjaik a hivatás mindennapi követelményei közepette jelentkező kihívásairól és az arra adott válaszokról, az alkalmazkodás változatos módjairól szól, de egy sajátos erdélyi magyar kistáj közösségeinek működésére, belső viszonyaira, vallási szokásaira, viszályaira, koalíciós készségére, elvárásrendszerére, a közösségi formák változására is rávilágít.

PETI LEHEL